

Cruxent

L'esperit de la matèria

Ferran Cabrero

Índex

Pròleg.....	
Introducció	
I. Catalunya	
II. Veneçuela	
III. L'origen de l'ésser humà a Amèrica	
IV. Xoc cultural	
Conclusions	
Referències bibliogràfiques, entrevistes i arxius consultats.....	
Annexos	
Pintor clandestí	
Cruxent i el «superb» Orinoco.....	
Obra escrita de J. M. Cruxent.....	
Índex onomàstic.....	

Pròleg de Josep Ramon Oliver¹

A les vostres mans teniu la primera obra sobre un personatge incomparable de l'arqueologia a l'Amèrica Llatina, Josep Maria Cruxent Roura, que, els qui el coneixíem, afectuosament anomenàvem *el Profe*. L'objectiu és rescatar una de les memòries que Catalunya mereix recordar. Com bé s'assenyala en aquestes pàgines, Cruxent fou una de les promeses intel·lectuals que la Guerra Civil va arrencar de l'ànima catalana i va exiliar al Nou Món. Això no obstant, com tants altres intel·lectuals catalans exiliats a Amèrica (Pere Bosch Gimpera, Àngel Palerm, Joan Comas...), va saber fer seva la nova pàtria adoptiva; perquè l'adopció d'una nova pàtria no ha d'implicar la renúncia a les arrels (com és igualment el meu cas): ambdues identitats descansen feliçment sense cap mena de contradicció en els nostres éssers. L'exili d'*el Profe* fou només de cos, no d'esperit: les arrels catalanes (el seu caràcter i la seva llengua) mai no les va perdre. I així puc donar fe que Cruxent se sentia tan veneçolà com català.

En poc temps es convertiria en el «pare de l'arqueologia moderna veneçolana»; seria mestre i guia de les primeres i de les segones generacions d'arqueòlegs veneçolans (fins i tot de terceres). Ja al final de la dècada dels cinquanta, la seva reputació i el seu prestigi assolirien un nivell internacional. Tot i que els qui treballàvem amb ell i col·laboràvem assíduament en diferents etapes de la seva vida creïem conèixer-lo íntimament, el fet és que pocs sabíem del seu rerefons intel·lectual, de la seva formació i de la seva joventut a la Barcelona d'aquells anys de preguerra. Cruxent no ens comentava gairebé res d'aquesta etapa formativa seva. I aquesta és una de les grans contribucions que Cabrero ens ofereix en la seva obra: la de contextualitzar no només l'obra intel·lectual i material de l'acadèmic i l'artista, sinó també ell mateix, Josep Maria Cruxent (la persona), en els seus ambients viscuts; tant a Barcelona com a l'exili, a Veneçuela, tant a Europa com a l'Amèrica Llatina.

No ens ha de sorprendre gens que aquesta tasca monumental i de caràcter analític l'hagi escollida Cabrero que, al cap i a la fi, va tenir un contacte limitat

---

¹ Professor titular de l'*Institute of Archaeology, University College* (Londres, Regne Unit).

(però molt productiu) amb Cruxent al final de la seva vida. Per als que vam estar vinculats més íntimament amb *el Profe* era una tasca impossible precisament pels llaços afectius i emocionals que ens evoca la seva memòria. Feia falta certa distància que permetés una anàlisi clara i balancejada, sense insinuar que Cabrero no tingui veritable empatia i simpatia per al seu subjecte d'estudi. Cruxent, ja en vida una persona de proporcions mítiques, era una persona complexa i polifacètica, amb totes les forces i les debilitats que això implica.

Els qui vam conèixer i treballar amb *el Profe* no deixàvem d'admirar el seu carisma i el seu magnetisme. No era d'aquelles persones a mitges tintes; era exigent, sempre just; tossut en ocasions però mai prepotent. Cruxent només utilitzava una mesura per calibrar aquells que l'envoltaven: l'honestedat. Recordo quantes vegades Cruxent manifestava que a ell no li importava si la persona assolía o no el nivell d'un acadèmic o d'un intel·lectual, competent en l'arqueologia o en qualsevol altra «professió» (des de xaman aborigen fins a catedràtic de medicina), sempre que aquesta fos honesta. Per a Cruxent, cap fita atesa no és vàlida si no es fa amb honestedat, amb dedicació i sense artificis. Tota la resta, ens deia Cruxent, un sempre ho pot superar, però no l'honestedat.

Si bé és la tasca de Ferran Cabrero la de rescatar, recordar i commemorar per a les generacions presents i futures l'obra de Cruxent, en el que resta d'aquestes pàgines em proposo compartir alguna de les meves memòries i vivències més personals amb *el Profe*. Formen un minúscul parèntesi en la llarga vida de Cruxent, però espero que contribueixin a il·luminar l'entramat de la seva vida, ja que per damunt de totes les virtuts que se li poden adjudicar, Cruxent fou per a mi, i per a molts col·legues, un gran mestre de la universitat de la vida, no només de l'arqueologia.

Vaig conèixer Cruxent per primer vegada, en persona, a San Juan de Puerto Rico, al principi del gener del 1973, quan ell va participar com a ponent en una conferència sobre les cultures arcaïques (caçadores-recol·lectores) del Carib, moderada per Gordon Randolph Willey (Universitat de Harvard) i organitzada

per la Fundació Arqueològica, Antropològica e Històrica de Puerto Rico (de la qual el meu pare era membre de la junta directiva). Cruxent ja tenia seixanta-dos anys; jo només en tenia divuit, però ja estava convençut que volia ser arqueòleg, «com Cruxent».

En aquelles dates el nom de Cruxent era familiar a casa, ja que el meu pare, el Dr. Andrés Oliver, si bé neuròleg de professió, era un apassionat de l'arqueologia. Coneixia Cruxent d'un viatge que havia fet a un congrés internacional de neurologia a Caracas (al voltant del 1965), en el qual va aconseguir «escapar-se» als Altos de Pipe per poder compartir les seves inquietuds sobre l'arqueologia circumcaribenya amb Cruxent a l'Instituto Venezolano de Investigaciones Científicas. Va tornar amb la famosa obra *Arqueología Cronológica de Venezuela* (Cruxent i Rouse, 1958/59), autografiada, que encara conservo. Com que era una obra que es discutia amb fervor a les tertúlies que el meu pare i altres apassionats de l'arqueologia organitzaven a les seves cases freqüentment, el nom de Cruxent (i el d'Irving Rouse) va quedar registrat a la meva memòria, per sempre.

No deixava de ser fascinant el fet que Cruxent hagués nascut a Sarrià, a poques illes d'on jo mateix vaig néixer. La meva nissaga per part paterna prové de Sóller (Mallorca), i la materna, del Masnou i Barcelona. Recordo que acompanyava el meu pare i el seu amic dominicà, i ara col·lega meu, Don Luis Chanlatte Baik (que, amb el Dr. Ricardo Alegría, eren els únics arqueòlegs de professió a Puerto Rico) al final de la dècada dels seixanta a fer excavacions arqueològiques i que pensava que «això de l'arqueologia» era el que jo faria «quan fos gran» (llavors devia tenir uns 12 anys); i més encara quan el meu pare i Don Luis activaven la meva imaginació amb les proeses de Cruxent; sobretot amb les anècdotes del descobriment de les capçaleres de l'Orinoco i de la seva convivència amb els grups indígenes de Veneçuela, alguns dels quals estaven emparentats amb els que poblaren les Antilles. Quan finalment vaig conèixer Cruxent en persona el 1973, jo ja estava compromès seriosament a estudiar arqueologia i llicenciar-me amb un doctorat (PhD, segons la nomenclatura anglosaxona). Assabentat de la meva intenció, Cruxent es va

comprometre a ajudar-me i a assessorar-me en tot el que estigués a les seves mans. I així fou.

Només de començar els cursos de mestratge en antropologia (per especialitzar-me en arqueologia) a la Universitat d'Illinois, a Urbana-Champaign, vaig rebre per sorpresa una carta de Cruxent escrita a mà. Al sobre, en lloc de posar-hi «per avió», hi havia el conegut aeroplà, un dibuix infantil que identificava la seva procedència, el segell cruxentià. Em va invitar a fer la meva primera excavació com a director a un lloc pertanyent a la sèrie salaloide (ca. 2300 aC) ubicat a la Quebrada de Balerio, a prop de Güiria (a la península de Paria), durant les vacances de Nadal del 1978. Vaig arribar a Maiquetía en vol de Viasa amb només l'adreça de la casa de Cruxent a Caracas. Em va rebre amablement, em va donar un passatge de 500 bolívares (en aquells moments uns 120 \$) i em va dir que agafés l'avió d'Aeropostal cap a Carúpano, i que un cop allí em dirigís al quarter de la policia i demanés les claus de l'Hacienda la Alquería, ja que l'amo era a Caracas. I així fou com me les vaig haver d'arreglar tot sol per trobar el lloc, contractar els peons per a l'excavació, obtenir els viàtics... Cruxent només havia deixat dos sedassos, dues pales, un paquet de bosses de tela i paper i una bola de corda de pita.

Amb la meva inexperiència confesso que vaig passar moments de gran angoixa, ja que el jaciment havia estat arrasat per maquinària pesada; les deixalles arqueològiques, apilades en una muntanyeta en un racó del jaciment... Recordo tenir el sentiment que Cruxent m'havia abandonat, que m'havia donat una tasca impossible de realitzar: excavar un lloc ja destruït. Així doncs, em vaig dedicar a fer un mapa esquemàtic del lloc, registrar els elements visibles (la majoria fogons més algunes marques de pals) i rescatar mostres d'artefactes redepositats per la maquinària pesada; així com realitzar petits sondejos de prova per determinar si encara hi havia alguna àrea conservada. El dia d'any nou de 1979 va aparèixer Cruxent amb Lino González (el seu fidel ajudant de camp, veterà de les excavacions de Taima-Taima). Els vaig veure baixar de la *La Pobrecita*, l'entranyable 4x4.² Venien directes des de

---

² L'altre era la mítica *Clotilde* que, a diferència de *La Pobrecita*, no deixava a ningú.

Coro, a l'altre extrem del país. Em va exigir un recompte de les meves activitats. «¡Carajo! ¡Cómo que no queda nada del yacimiento in situ!» exclamà el Profe. «Oliver», em digué, «tienes que refinar tu “pifómetro”» (és a dir, l'olfacte). En efecte, just al llarg del torrent Balerio, Cruxent va marcar unes trinxeres que conservaven la seva estratigrafia íntegra i les quals van donar dades que es van incorporar en el meu primer informe publicat sobre arqueologia veneçolana. Al cap de dos dies, Cruxent i Lino van tornar a Coro, i jo vaig continuar la tasca durant una setmana més, abans de tornar als Estats Units. Aquell fou el meu primer treball amb Cruxent al camp, i ha quedat marcat indeleblement a la meva memòria.

Aquesta anècdota és una característica de l'estratègia d'*el Profe* amb molts dels seus alumnes: un aprèn a través dels esforços individuals, a base de l'experiència adquirida i viscuda en cometre errades i entrebancar-se. Només després de concloure aquesta «aventura» és que em vaig adonar que Cruxent m'havia deixat sol a Güaira expressament, perquè quan ell m'orientés i em donés consells aquests no fossin fàcilment oblidats. No fou que m'hagués «abandonat», sinó que em va oferir un inapreciable regal: independència i confiança en mi mateix. Molts anys després, rememorant aquests esdeveniments, Cruxent em va dir quelcom més o menys així: «*Oliver, si a usted lo dejé a la buena de Dios fue precisamente porque usted no me necesitaba, pues a la larga hubiera cumplido con su meta y dado con el basurero intacto; pero son los que tienen pocos o menos conocimientos y habilidades, a los que la vida no les ha dado oportunidades como Ud. [és a dir, estudis universitaris] a los que sí tengo el deber de estar a su lado*».

Això del «pifòmetre» és típicament cruxentià. És sabut que una de les seves grans dots era la intuïció: encertar la ubicació dels llocs arqueològics clau i importants, fos on fos: a Veneçuela, a Panamà o a la República Dominicana. Quan li preguntàvem com dimonis havia trobat un lloc, Cruxent sempre ens deia que gràcies al seu «pifòmetre», el seu nas, i ens aclaria que el sentit olfactiu era un sentit del «cervell primitiu» que els éssers humans han deixat de cultivar però que, com en el cas de molts mamífers (per exemple, el gossos), és clau per a la seva supervivència. És clar que el «pifòmetre» de Cruxent

tampoc no era un artefacte de màgia. La capacitat d'observació de Cruxent, tant de les característiques de l'ambient com dels canvis de vegetació, de les alteracions del paisatge en general, dels sòls, de la distribució dels recursos naturals i materials així com d'un reguitzell d'altres senyals és el que l'acabaven alertant de la presència de «la mà de l'home». El «nas» de Cruxent era, doncs, el resultat d'aquesta gran compenetració que Cruxent tenia amb l'«home natural» i la «naturalesa».

Sospito, a més, que Cruxent feia al·lusió al nas precisament perquè el descobriment, el fet d'adonar-se del que un veu i s'enfronta en un context donat, no ve mitjançant un exercici de sobreintel·lectualització (com, per exemple, els mètodes mecànics, aleatoris o de prospecció típics de la primera etapa de la *new archaeology* o arqueologia processual), sinó que procedeix primordialment de l'experiència acumulativa. I aquesta experiència, ens deia *el Profe*, li venia gràcies al fet d'haver conviscut amb els indígenes, als quals atribuïa haver-li ensenyat com veure i sentir l'ambient, el paisatge... en definitiva, el món. Ells eren «la seva universitat». Tot i així, hi ha moments veritablement curiosos. El crucial jaciment de La Gruta, el més antic de la sèrie salaloide, el descobrí en buscar un lloc retirat, apartat de les excavacions a la zona de Parmana, per fer les seves necessitats. Fins i tot en aquells moments «d'urgència» el «pifòmetre» de Cruxent continuava alerta.

Al final del 1980 ja estava llest per realitzar el treball de camp per a la meua tesi doctoral. Fou a Cruxent, un altre cop, a qui em vaig dirigir per obtenir el seu suport i consells. El meu pla original era realitzar un estudi regional que abastés l'illa de La Margarita, a l'orient, però Cruxent en tenia d'altres per a mi... Em va enviar a Coro (estat de Falcón), on en aquells moments Cruxent ja es trobava dirigint el Centro de Investigaciones Arqueológicas, Antropológicas y Paleontológicas (CIAAP), a la Universidad Nacional Experimental Francisco de Miranda (UNEFM), amb la il·lusió de crear un veritable museu de l'home. Però vaig arribar a Coro només per assabentar-me que Cruxent era a Panamà. Amb enormes dificultats vaig aconseguir contactar-hi per telèfon, i just en aquell moment *el Profe* em va oferir un lloc «d'investigador instructor» al CIAAP, amb l'objectiu de fer la prospecció de la plana costanera falconiana (davant del golf

de Veneçuela). «*Pero Profe*», vaig exclamar horroritzat, «*yo desconozco la arqueología en esta vasta región!*». I ell em va respondre: «*¡Déjese de vainas, que usted tiene maestría y está ya más que capacitado para esta tarea!*» I així fou com vaig signar el contracte de seguida que vaig tornar, al principi del 1981.

En gran part, Cruxent va aprofitar l'oportunitat que jo li brindava ja que, dos dels seus investigadors, el famós arqueòleg Patrich Gallagher (amb tesi doctoral a la Universitat de Yale sobre el jaciment de La Pitia, a la Guajira) i el paleontòleg Claudio Oschenius havien renunciat als seus llocs al CIAAP. La meva decisió d'integrar-me al CIAAP fou el millor que podia haver fet, ja que durant els pròxims dos anys i mig vaig poder aprendre tot el possible de Cruxent: del seu mode de pensar i procedir, de les seves peculiaritats i, sobretot, de la seva íntima relació amb la pagesia falconiana. Són masses les anècdotes per poder-les explicar aquí. Cabrero fa un treball magnífic en capturar l'essència de les meves vivències i les de molts d'altres amb *el Profe*. Però sí val la pena concloure amb algunes anècdotes del projecte d'arqueologia paleoíndia d'El Pedregal, ja que va ser l'últim projecte internacional que Cruxent va organitzar a Veneçuela.

En moltes ocasions, durant la meva estada a Falcón, Cruxent m'invitava a menjar *arepas* amb espaguetis a la seva casa de Tara-Tara. Allà parlàvem de tot, però sovint sobre les seves dues grans passions: l'«indohispà» i, a l'altre extrem, el paleo, el període del Plistocè terminal (l'època dels primers habitants de l'Amèrica del Sud). El seu gran temor, quan ja tenia els setanta anys fets, era no poder acabar la seva projectada *opus magnum* sobre l'indi paleoamericà. Va donar la casualitat que un dels meus mestres a la Universitat d'Illinois, Charles S. Alexander (especialista en geomorfologia fluvial), va decidir visitar-me a Coro per donar-me ànims i consells. Però en realitat el *Dr. A* (com l'anomenaven els seus col·legues i estudiants) el que volia era explorar i veure de primera mà la vall d'El Pedregal, la importància arqueològica de la qual per al poblament original sud-americà coneixia molt bé. Pocs saben que el *Dr. A* havia realitzat la seva tesi doctoral (Universitat de Califòrnia-Berkeley) sobre el tema de la geografia històrica a La Margarita i que ell, tot i ser un *gringo*, sempre se sentia orgullós de recordar-nos que havia nascut a Xile. Sigui com

sigui, la primera trobada entre el *Dr. A* i *el Profe* fou un èxit total. Tots dos eren personatges d'un gran carisma i, sens dubte, el *Dr. A* era una de les persones que Cruxent, amb el seu «pifòmetre», va caracteritzar com a honesta.

De tornada a Illinois, el *Dr. A* i jo (com a coinvestigador) vam aconseguir una beca de la National Geographic Society en col·laboració amb el CIAAP (és a dir, amb Cruxent) per realitzar un projecte de geocronologia fluvial a El Pedregal. A la primavera del 1984 començava la tasca de camp (jo just vaig arribar aquell estiu). «*Dónde está Cruxent?*» vaig preguntar a un grup assegut davant la botiga de queviures de la placeta del poble; i em respongueren: «*Ah, pueh, alláíta, en El Purgatorio*». «*¿En el qué?*», vaig dir jo, «*mala cosa*»... Bé, és clar, Cruxent, sent Cruxent, havia llogat una casa de blocs de ciment (l'única disponible), material que absorbeix enormes quantitats de calor durant el dia i les traspua durant la nit.

El Pedregal, així com la costa falconiana, són àrees semiàrides, deserts xeròfits, on al migdia la temperatura supera els 30 graus centígrads. Tant és així que, un dels llocs paleoindis (CX-342), Cruxent i els seus assistents locals el van batejar com a *piedra de chispa*, ja que les grans roques, durant la nit, esclataven (pel canvi de temperatura) i alliberaven guspines. El purgatori ho era, sens dubte... Cruxent estava molest perquè no havia pogut aconseguir una caseta tradicional de *bahareque*, el material de la qual, de fang i palla, mantenia la temperatura fresca. Per acabar-ho d'adobar, El Purgatorio era just al costat de l'única taverna on venien cerveses del poble. No eren les cerveses el que el molestava –a Cruxent li agradava la ja desapareguda marca Regional (que li anava molt bé amb el seu caràcter anarquista i regionalista/sobiranista)–, sinó que tinguessin una *rock-ola* a tot volum que emetia la mateixa cumbia colombiana que estava de moda en aquells moments... tota la nit!

Per a mi fou durant el projecte d'El Pedregal, realitzat en dues campanyes (1984-1985), on el geni i l'intel·lecte de Cruxent es va destacar més. Recordant que Cruxent és autodidacta, els seus coneixements i interpretació dels processos de formació i deformació de terrasses al·luvials deixaven el *Dr. A* perplex. El més impressionant, de nou, era els seu «pifòmetre». Si el *Dr. A* i jo

anàvem rere la ubicació de llocs clau per a les mostres de sediments, era Cruxent qui, amb molta paciència i fins i tot afecte, ens deia que «*ahí no es*», que ell ens portaria al lloc. En efecte, la majoria de vegades tenia tota la raó. Recordo un moment en particular que jo em vaig «escalfar» amb *el Profe*: li havia donat totes les meves raons per les quals volia procedir a fer una mostra del taller de paleoindi d'una manera determinada; mentre que Cruxent insistia a fer-ho d'una altra. Em deia: «*Oliver, acá en Venezuela hay un dicho, que dice "tienes toda la razón, pero vas pa'la cárcel"*». Era la seva manera de dir-me que, encara que tots els meus arguments fossin vàlids, els seus també ho eren per igual o amb més raó i, com a codirector (juntament amb el *Dr. A*), era responsabilitat seva prendre aquella decisió. Igualment Cruxent sabia com escoltar i acceptar cavallerosament quan ell estava en un error.

Recordo una conversa llarga al voltant de la validesa de la hipòtesi original de Cruxent a propòsit de les terrasses antigues que denominava El Camare i Las Lagunas, amb mostres dels artefactes associats sobre la taula. Fou una càtedra d'anàlisi i interpretació de la lítica, no com mers artefactes per establir tipologies, però com una extensió del cos de l'indígena, de la seva connexió amb el treball (raspar, moldre, tallar, etc.). Fins i tot ens mostrava uns raspadors que havien estat fabricats per a esquerrans i d'altres per a dretans. L'endemà fou el torn del *Dr. A* de donar una càtedra negant la hipòtesi de Cruxent, que a més a més estava acompanyat per Wolf Petzall, directiu de PDVSA (la companyia petrolera nacional) i geòleg que des dels anys cinquanta assessorava i col·laborava amb Cruxent en els seus estudis de paleo.

Al cap i a la fi, ni El Camare ni tampoc Las Lagunas resultaren ser terrasses fluvials: el primer era el que els geòlegs anomenen una formació de pendent i l'altre era un ventall col·luvial. El *Dr. A*, és clar, no qüestionava la validesa dels artefactes lítics, només que aquests es trobaven en superfícies que no podrien ser datades mitjançant una seqüència geocronològica de terrasses fluvials, ja que no eren formacions fluvials. Cruxent, davant l'argument del *Dr. A* abandonà el seu model i, *ipso facto*, començà a elucubrar de quina manera podíem aclarir el problema de la seqüència cronològica, a pensar quines altres hipòtesis

podien explicar la presència i la tipologia d'instruments, tallers i canteres que tipifiquen aquestes superfícies de pendent i ventall.

S'ha dit que l'error de Cruixent era no cenyir-se a marcs teòrics propis i desenvolupats, que només li preocupava el treball de camp i, en temps més recents, continuar aferrat a la criticada escola nord-americana de l'arqueologia normativa (dins el paradigma de la història cultural). Això de no emmarcar la seva metodologia i estratègies de camp amb teories de l'antropologia i l'arqueologia és fals. Senzillament era un home del seu temps, com ho foren altres grans de l'arqueologia i l'antropologia a Amèrica, personatges com Gordon R. Willey, Irving Rouse i fins i tot Alfred Kroeber. Però el que sí és cert és que no combregava amb el moviment de l'arqueologia social, no perquè estigués en desacord amb l'imperialisme acadèmic nord-americà, sinó perquè, segons entenia, la metodologia implementada sobre el terreny per respondre als interrogants era inadequada. Tampoc combregava amb el materialisme històric, és clar, ja que ell donava prioritat a l'«esperit creatiu humà» com la font elemental tant de la unitat com de la diversitat social i cultural humana.

És curiós notar que rere el moviment del postmodernisme a la dècada dels noranta, en les ciències socials (des de l'arqueologia i l'antropologia fins a la sociologia) i també en la literatura i les arts plàstiques, l'enfocament ha reprès temes favorits d'*el Profe*, només que la «fraseologia» ha canviat: avui es parla de la persona com a agent d'innovació (canvi) i de conservadorisme (tradició), del rol i dels contextos en què tal ètnia (o cultura) o tal altra negocia i expressa la seva filiació; i de com el material cultural, les eines i els objectes fan de mediació i son partícips d'aquests processos... de com l'indígena i la seva societat perceben el paisatge; que els paisatges i els ambients naturals són construïts i «deconstruïts» per l'ésser humà i, més encara, de la importància (en alguns cercles teòrics) de la fenomenologia per apropar-se a com s'articulaven els aborígens ancestrals amb el seu entorn, tant real com imaginari (sobrenatural).

Les meves discussions amb Cruixent a propòsit del seu «pifòmetre» eren precisament sobre conceptes que avui classificaríem com a part del bagatge

conceptual de la fenomenologia. Les seves vivències amb els indígenes foren catedres del que avui s'associa amb l'escola de l'«ecologia històrica», amb les nocions i els conceptes de paisatges culturals. El moviment de l'etnoarqueologia als Estats Units a mitjan dècada del setanta, amb les seves implicacions de novetat, ja era «cosa vella» per a Cruxent i molts dels seus contemporanis. Sempre interessat en els coneixements locals, així com per la «tecnologia criolla», Cruxent no desaprofitava mai cap oportunitat d'aprendre dels indígenes i els camperols.

Gordon Childe ensenyava el seu curs de tecnologia lítica a l'Institute of Archaeology utilitzant patates (*Solanum tuberosum*) per il·lustrar la *chaine opératoire* o «protocols de reducció»; mentre que Cruxent, com Crabtree i molts d'altres, era un expert percussor de lítica, i no només en les tècniques de producció controlada d'ascles, però igualment en la creació d'instruments de mòlta, els quals no eren confeccionats sota un pla determinat; o bé eren formats mitjançant el seu ús (per als quals va encunyar el terme «instruments de fortuna»). Amb això no vull donar la impressió que Cruxent era postmodern abans dels postmoderns, però sí insisteixo que les preocupacions intel·lectuals de Cruxent, al nivell tant de la teoria com de la pràctica, són totalment actuals.

L'«home natural» del qual Cruxent sempre em parlava no es afí ni és el destil·lat del «salvatge noble», en harmonia idíl·lica amb la natura. Ell no el representava mai com l'«Altre» (com a curiositat o objecte d'estudi acadèmic), sinó com a part de la rica varietat d'un «Jo» o d'un «Nosaltres». I sí estimava, per predilecció personal, que aquesta varietat d'antecessors indoveneçolans tingués un apropament al món circumdant, que ell anomenava «naturalesa», i que li oferia mil lliçons de com viure avui, en el present, una vida plena (o, com ell deia, «honest»). Sempre he cregut que Cruxent era anarquista, no necessàriament en el sentit polític de l'Europa de la seva joventut, però certament en esperit. Cruxent tenia predilecció i trobava veritable joia i satisfacció en l'estudi de les cultures i les societats igualitàries «primigènies» del passat i del present, on més aviat regna el principi de reciprocitat (l'intercanvi d'«obsequis» que Marcel Mauss brillantment va elaborar a *Essai sur le don*); que evidenciaven que no era necessari, i fins i tot nociu, crear

jerarquies repletes de reglaments i controls institucionals per atènyer una vida plena, justa i total, amb les seves victòries i derrotes. I és per aquesta mateixa raó que la seva altra passió era, en l'altre extrem, el període «indohispà», la trobada conflictiva entre els espanyols i els aborígens a Amèrica. Era el període que més criticava i del qual, a nivell personal, més conflictes i contradiccions li suscitava en la seva inquieta ment.

Però d'on sorgeixen les arrels en aquesta semblança de Cruxent (que accepto que està embolicada amb els meus propis judicis i prejudicis)? Si Piaget i tants d'altres ens diuen que la personalitat base es forma en els primers anys de vida, que els esdeveniments i les experiències formatives modelen la persona del futur, el rerefons de la vida formativa de Cruxent és de primordial importància per valorar i avaluar, dins del possible i raonable, la trajectòria i l'impacte de Cruxent. Invito que s'explori i es reflexioni sobre aquesta obra de Ferran Cabrero, un estudi abastador i profund, que situa la persona de Josep Maria Cruxent en els seus diversos moments i contextos històrics, socials i culturals. És potser el període en què Cruxent es forma a Barcelona, les seves experiències i vivències des de la infantesa i la joventut fins al principi de la Guerra Civil –tal com es podrà apreciar–, el més important per explicar el Cruxent polifacètic i genial que vam conèixer tant jo com els seus altres col·legues, estudiants o amics, i fins i tot contrincants en el món de l'arqueologia.

Aquesta obra rescata per a la memòria col·lectiva de Catalunya un dels grans personatges que, per molts anys, ha passat desapercebut al seu país natal. Altres «grans» de l'exili, pel seu pes acadèmic abans de la Guerra Civil, mal que bé, han estat recordats i homenatjats per Catalunya (i potser Espanya), però no així Cruxent; fins ara. Sé que Cruxent, en els seus últims anys i, molt a pesar del seu avançat estat de *dementia paecox*, en el recòndit de la seva ànima es lamentava que moriria abans que el seu poble català el tornés a adoptar com a fill pròdig. No fou així a Veneçuela. Les condecoracions i els reconeixements tant a nivell acadèmic com a nivell del sector públic són fets notoris. Fins on tinc coneixement, l'últim reconeixement en vida de Cruxent es va realitzar el 1998 a l'Escola d'Antropologia i Arqueologia de la Universitat de

Los Andes de Mérida. Però, sens dubte, el major reconeixement del qual estic segur que Cruixent estaria summament orgullós és precisament la publicació d'aquesta obra de Ferran Cabrero, escrita per un català, publicada a Catalunya, i per als catalans.

Josep Ramon Oliver. Londres, 11 de juliol de 2008

